

KUNSTLOCATIE WÜRTH 's-HERTOGENBOSCH

Bedrijvenpark De Brand
Het Sterrenbeeld 35
5215 MK 's-Hertogenbosch
Telefoon (073) 629 19 11
Telefax (073) 629 19 55

CONTACTPERSOON

Drs. Brigitte Hoppenbrouwers,
museumcoördinator Kunstlocatie Würth
T +31 (0)73 629 15 52
E-mail: brigitte.hoppenbrouwers@wurth.nl
Internet: www.wurth.nl

TITEL (voorzijde):

In Gamba, 1990
Fotolithografie in 5 kleuren,
zeefdruk in 8 kleuren met metalen

embossing in 4 kleuren
Ex. 21 / 905, afm. 70 x 50 cm
Verzameling Würth, inv. 1547

Hundertwassers Originalgraphik (14)
IN GAMBA, Mixed media print, 1989,
© 2011 NAMIDA AG, Glarus, Schweiz

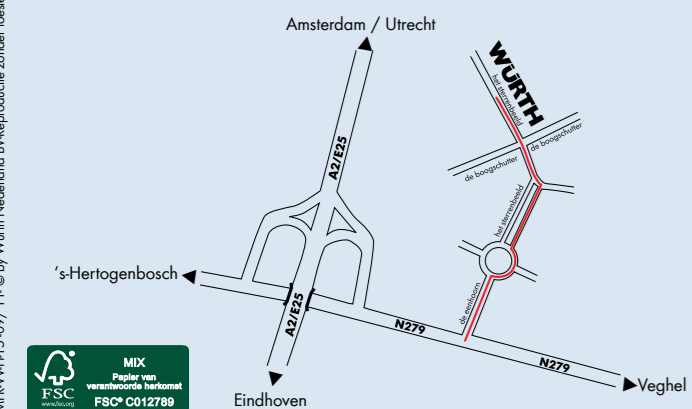
OPENINGSTIJDEN

De tentoonstelling loopt van
17 oktober 2011 t/m 6 mei 2012.
Geopend maandag t/m vrijdag
en zondag van 11.00-17.00 uur.
Zaterdag gesloten. De entree is gratis.

Voor afwijkende openingstijden kijk op
www.wurth.nl/kunstlocatie

ROUTEBSCHRIJVING

Openbaar vervoer:
Treintaxi vanaf CS station
's-Hertogenbosch. Buslijn 156.
Eigen vervoer:
Vanaf de A2 neemt u afslag Veghel
daarna industrieterrein De Brand.

DE VERZAMELING WÜRTH

De verzameling Würth is ontstaan in de 60-er jaren op initiatief van Prof. dr. h.c. mult. Reinhold Würth en concentreert zich op kunst uit de twintigste en eenentwintigste eeuw. Met meer dan 14.000 schilderijen, beeldhouwwerken en grafiek behoort de verzameling tot één van de belangrijkste bedrijfsverzamelingen in Europa. De werken worden tentoongesteld in eigen musea en kunst-dependances die vrij toegankelijk zijn voor het brede publiek.

De 14 kunstdependances en musea zijn gevestigd in de volgende landen: Zwitserland, Oostenrijk, Denemarken, Noorwegen, België, Italië, Spanje, Frankrijk en Nederland. Kunstlocatie Würth opende in 2002 haar deuren in het nieuwe bedrijfspand van Würth Nederland B.V.

Architectuurmodel
Kawakawa
Openbaar toilet, 2006
Nieuw Zeeland, 1999
Maquette: Andreas Bodi

sters te decoreren en de plicht om in hun huis iets van de natuur op te nemen. Hij vond het onmenselijk dat er niets persoonlijks aan de grijze gebouwen zat. Je zou eigenlijk als voorbijganger precies moeten zien wie er achter dat venster woont. In die zin vond Hundertwasser dat de architectuur niet vrij was, je moet namelijk een opleiding hebben om huizen te bouwen. Hij wilde graag iedereen zijn eigen huis laten bouwen. Ter compensatie stelde hij het 'raamrecht' in. Tevens zette hij bijvoorbeeld de uivorm, de koepel, bovenop rijtjeshuizen om de mensen een rijk gevoel te geven. De mens moet zich als individu kunnen onderscheiden, niet in de grote massa opgaan. Beeldend hiervoor is het werk dat hij al in 1971 vervaardigde, *Look at it on a rainy day - It hurts to wait with love if love is somewhere else* (inv. 107). In de vensters zijn regendruppels afgebeeld. De regen was volgens Hundertwasser ook een belangrijk element uit de natuur. Het zou de stad zuiveren, het goddelijke water dat alles weer tot leven brengt. Druppels zijn op meerdere kunstwerken van hem afgebeeld.

De boom is een steeds terugkerend object in zijn beeldend werk en in zijn maquettes, het groen dat een ieder in zijn huis moest hebben volgens de 'boomplicht'. Het is het organisme dat de lucht zuivert.

991A [Zonder titel],
uit de serie Doodles
1999
Ets en aquatint van
3 platen in 4 kleuren
Ex. 9/25, 54 x 39 cm
Verzameling Würth,
inv. 6709

991A [Zonder titel],
uit de serie Doodles
1999
Ets en aquatint van
4 platen in 4 kleuren
Ex. 9/25, 54 x 39 cm
Verzameling Würth,
inv. 6720

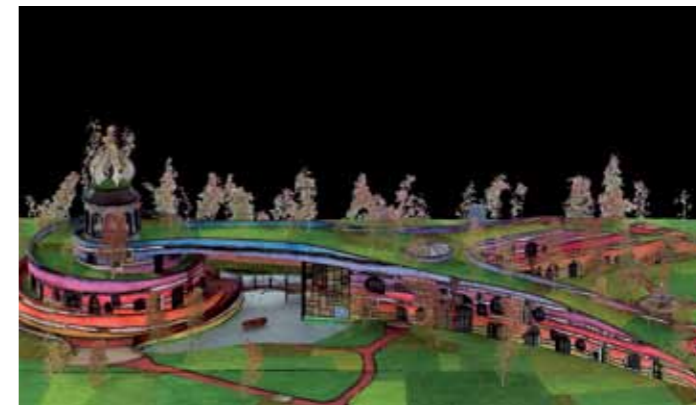
Ook tonen veel van zijn ontwerpen een gebouw met een grasdak. Het gebouw zou de beschutting, het veilige nest van de mens moeten zijn. Het grasdak verbergt deze schuilplaats, de natuur neemt als het ware de mens in zich op en beschermt hem.

Hundertwasser was overtuigd dat lijnen, die getrokken waren met een liniaal, de mens ziek zouden maken. De natuur kent ook geen rechte lijn. Hier tegenover zet hij de **spiraalvorm**, een element uit de natuur zoals een boomring of de meandervorm van een rivier. De spiraal is het symbool voor leven en dood, met zijn dunne en dikkere gedeeltes. Hundertwasser meende zolang hij met de beweging ervan mee zou gaan, met de spiraal van het leven, hij geen misstappen zou begaan. Eerder verwerkte hij deze vorm in zijn schilderijen en drukken, zoals ook te zien is in het werk *Stadstädter* (1994, inv. 2375). Hier op staat een figuur afgebeeld tussen vele vensters met daar tussen rechte lijnen. In deze wordt het 'raamrecht' afgebeeld en de mensgestalte staat voor de stedeling, die verscheurd wordt door de aanvallen van buitenaf. Het zenuw-

stelsel van de ogen ziet een acuut gevaar in de ontelbaar rechte lijnen. De mens wordt uiteindelijk geestesziek en weet niet waarom. De spiraalvorm komt ook in zijn gebouwen terug. Zoals duidelijk is bij het gebouw de Regenboogspiraal in Valkenburg aan de Geul in Ronald McDonald Kindervallei. Het was de eerste keer dat er een ontwerp van Hundertwasser in Nederland werd gerealiseerd. De Ronald McDonald Kindervallei, de *Regenboogspiraal*, werd in 2007 geopend.

De schilderijen en de grafische werken uit de verzameling Würth en de maquettes geven een omvangrijk overzicht van de verschillende disciplines en technieken, welke Hundertwasser zich had eigen gemaakt. Tevens tonen zij de idealen, de fascinatie van de kunstenaar, architect en ecoloog Friedensreich Hundertwasser voor de natuur en de mens. Oftewel de wisselwerking tussen de mens en zijn omgeving. Hundertwasser was mede hierdoor gefascineerd door de geestesgesteldheid van de mens en de invloed van de

Architectuurmodel
De Regenboogspiraal, 2004
Ronald McDonald Kindervallei, Valkenburg a/d Geul, 2007, Architect: Heinz M. Springmann,
Maquette: Andreas Bodi, Maria Enzersdorf, Bruikleengever: Ronald McDonald Kindervallei

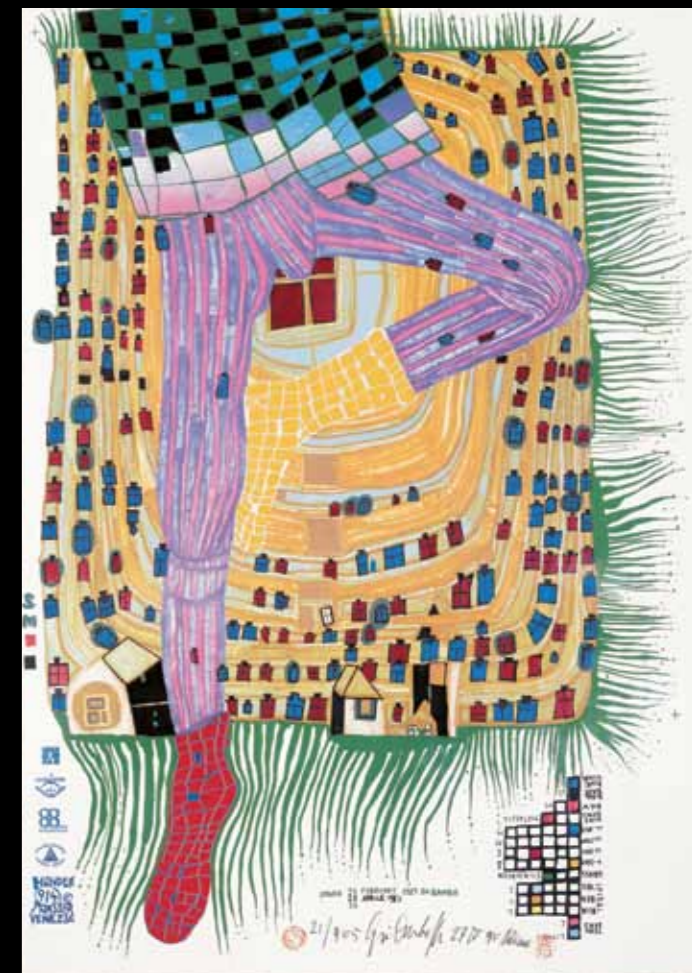

omgeving hierop. Beeldend hiervoor zijn de werken van Hundertwasser uit de serie *Doodles* uit 1999 (inv. 6708 – 6730). Een doodle is een tekeningetje, dat men bijvoorbeeld onbewust tijdens een telefoongesprek maakt. Men tekent lijnen om de belangrijke boodschappen heen. Afhankelijk van de gemoedstoestand van de persoon, zien de lijnen er steeds anders uit. Volgens Hundertwasser was het een seismograaf van de psyche. Deze fascinatie voor de gemoedstoestand van de mens is ook te zien in het werk *In Gamba* (1990, inv. 1547), de personificatie van de gezonde geest. De mens in evenwicht met zijn omgeving. Enigszins ludiek aan dit werk zijn de twee kleuren sokken, zoals ook Hundertwasser altijd twee verschillende sokken droeg.

De vele reizen die Hundertwasser maakte naar onder andere Italië, Frankrijk, Marokko, Tunesië, Zweden, Japan, Nieuw-Zeeland inspireerde hem voor zijn werk. Hij creëerde de ideale omgeving voor de mens in zijn veilige thuisomgeving en in de publieke ruimte, zoals de met mozaïek ingelegde *openbare toiletruimte in Kawakawa, Nieuw-Zeeland* (1999).

In februari 2000 overleed Hundertwasser aan een hartstilstand, aan boord van de Queen Elizabeth II midden op de Stille Oceaan, terwijl hij op weg was van zijn woning in Nieuw-Zeeland naar Wenen.

KUNSTLOCATIE WÜRTH

HUNDERTWASSER

De mens en zijn omgeving
Werken uit de verzameling Würth

17 oktober 2011 t/m 6 mei 2012

Friedensreich Hundertwasser

De mens en zijn omgeving

Werken uit de verzameling Würth

Kunstlocatie Würth
's-Hertogenbosch
17.10.2011 t/m
06.05.2012

Raamrecht – Boomplicht – Spiraal – het zijn enkele componenten, die volgens Friedensreich Hundertwasser bijdroegen aan de ideale leef- en woonomgeving.

De schilder, architect en ecooloog, Friedensreich Hundertwasser, pseudoniem voor Friedrich Stowasser, werd geboren in 1928 in Wenen. Met name zijn architectonische werk vanaf de jaren zeventig heeft hem gemaakt tot een kunstenaar, die bij een breed publiek mondiale bekendheid geniet. Voordat hij in 1972 begon met het ontwerpen van fantasievolle, ecologische gebouwen, was hij voornamelijk actief als schilder van kleurrijke schilderijen.

Alle disciplines waarmee Hundertwasser zich bezighield, kenmerkten zich door een idealistische inslag, waarbij de natuur een groot respect verdiende en er een sterk streven was naar een organische versmelting van de mens met zijn omgeving.

Na het gymnasium ging Hundertwasser in 1948 studeren aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Wenen. Door zijn autonome geest kon hij zich niet laten inspireren door de lessen, die naar zijn idee hem dwongen een bepaalde richting in te slaan. Na drie maanden verliet hij dan ook de academie en maakte een aantal studiereizen, waaronder naar Italië en Frankrijk. In 1949 vestigde hij zich in Parijs en nam de naam Friedensreich Hundertwasser aan.

(860) 10002 nights
Homo Humus come va how do you do
1984
Fotolithografie van zink
in 4 kleuren, zeefdruk in
5 kleuren met metalen
embossing in 3 kleuren
in 10002 kleurvarianties
Ex. 4194/10002,
70 x 50 cm
Verzameling Würth,
inv. 980

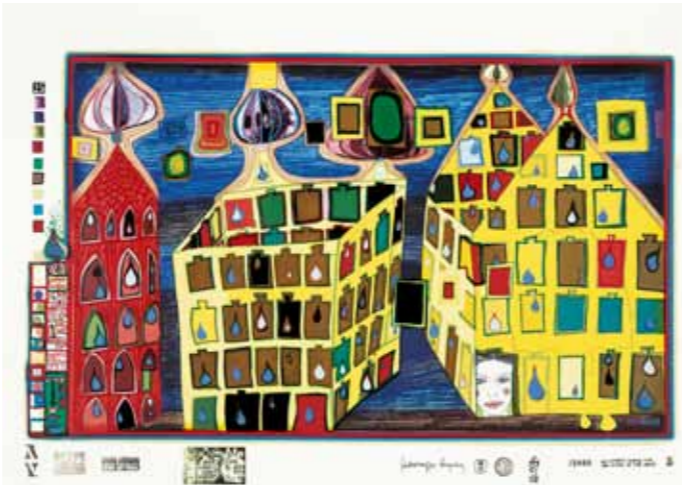

Hij ontwikkelde al snel een geheel eigen schilderijstijl, weliswaar geïnspireerd door de werken van Walter Kampmann, Paul Klee, Gustav Klimt en Egon Schiele. De schilderijen, waarin mens en natuur centraal staan, werden tentoongesteld in onder andere Parijs, New York en Tokyo. Het betekende de doorbraak van deze excentrieke kunstenaar.

In het begin van de jaren vijftig speelde de stroming van het Tachisme een grote rol in Wenen. Het is een kunststroming, die voortborduurde op het surrealisme en de nadruk legde op het automatische, spontane schilderen. Dit kreeg vorm in het spontaan druppelen van verf, waardoor vlekken ontstonden. Deze vlekken zouden de goedstoestand van de kunstenaar uitdrukken. Als reactie op het Tachisme en ook op het opkomend abstract expressionisme, ontwikkelde Hundertwasser zijn kunsttheorie van het **Transautomatisme**. De associaties en ervaringen van de toeschouwer bij het bekijken van een schilderij staan hierbij cen-

traal. Volgens Hundertwasser was schilderen net als dromen. Wanneer hij schilderde, dan droomde hij en wanneer de droom over was, dan kon hij zich de droom niet meer herinneren. Maar het schilderij was datgene wat blijvend was. Het zou de oogst zijn van de droom. Hij werkte overal waar hij was en vond schilderen een religieuze activiteit, waarbij de kunstenaar begeleid werd door hemelse krachten. Zijn schilderijen kenmerken zich door het gebruik van heldere kleuren, golvende lijnen, spiralen en goud of zilverkleurige versieringen. Een ander aspect van zijn werk is het gebruik van symbolen uit de architectuur en het dagelijkse leven zoals bomen, huizen, ramen, deuren en uivormige koepels. Hij probeerde verschillende materialen, technieken en dragers uit zoals waterverf, lijnolie, bladgoud op bijvoorbeeld perkament, Japans rijstpapier en pakpapier. Tevens beoefende hij verscheidene druktechnieken vanaf 1951, zoals lithografie, etsen, Japanse houtsneden en gemengde druktechnieken. Bij de oplage van *10002 nights Homo Humus come va how do you do* (1984, inv. 980), welke in 10002 oplagen uitgebracht is, is ieder blad anders. Ook in dit werk is de uivorm zichtbaar, welke vaak terug te zien is in bijvoorbeeld de Russische architectuur. Hundertwasser vergeleek deze vorm met de ronde buik van een zwangere dame en legde het verband met motieven zoals vruchtbaarheid, blijdschap en rijkdom en gebruikte vanaf 1953 deze

(630A) *It hurts to wait with love if love is somewhere else,*
Portfolio *Look at it on a rainy day*
1971/1972
Zeefdruk,
gemengde techniek
Ex. 180/300,
50 x 67 cm
Verzameling Würth,
inv. 107

HUNDERTWASSER

In 1949 veranderde Friedrich Stowasser zijn naam in Hundertwasser. 'Sto' betekent in de Slavische talen 'bonderd'. Eind jaren zestig veranderde hij ook zijn voor naam in Friedensreich, vrij vertaald 'rijk van vrede'. Later voegde hij daar nog 'Regentag Dunkelbunt' aan toe. De kleuren waren volgens Hundertwasser op hun mooist op een regenachtige dag. Op donkere dagen zouden de kleuren minder fel zijn, waardoor ze minder opzichtig waren en bij zijn fantasie en creativiteit kon laten gaan.

vorm vaker in zijn werken. In zijn architectonische ontwerpen zullen we de vorm nog vaker terugzien. Met zijn kunstwerken wilde Hundertwasser de mensen laten zien hoe te kunnen leven. Hij wilde voor hen de ideale omgeving schetsen, een ruimte waar de mens zich prettig zou voelen, een hemel op aarde. Het is het thema dat als een rode draad door zijn oeuvre loopt en welke later in zijn bouwwerken nog duidelijker te zien zal zijn.

Voordat Hundertwasser in de jaren tachtig verscheidene gebouwen ontwierp, bouwde en voorzag van kleurrijke versiering zoals de Spaanse architect Antoni Gaudí en met onder andere Jugendstilornamenten, ontwikkelde hij in de jaren zeventig zijn ideeën over architectuur uit. Hij hield zijn beroemde en beruchte **naaktlezingen**, waarin hij in adamskostuum zijn idealen ten gehore bracht. Hij sprak over de drie lagen om de mens: De huid, de kleding en het huis. Via de naaktlesing toonde hij zichzelf. Hij droeg uit dat ieder mens uniek is, zonder rechte lijnen en waarbij de kleding zich naar het lichaam vormt, allen wonend in grijze betonnen onpersoonlijke architectuur. Het was het verzet van Hundertwasser tegen de naoorlogse architectuur. De stap naar het daadwerkelijk uitvoeren van zijn idealen, was een logisch gevolg. Zo zei hij: 'Architectuur is altijd mijn doel geweest. Ik schilderde wat ik wilde maken. Ik droomde dat de

(939) *Stadtstädter*
1991/1993
Zeefdruk in 7 kleuren,
fotolithografie in
4 kleuren met metalen
embossing in 1 kleur
Ex. 323/548, 80 x 60 cm
Verzameling Würth,
inv. 2375

schilderijen en ontwerpen, modellen voor iets groots zouden zijn'. Hundertwasser zag zichzelf als een filantroop, hij wilde ver buiten de grenzen van de kunst met zijn missie reiken. Hierbij speelde het steeds terugkerende element in zijn leven een duidelijke rol, de harmonie tussen kunst en leven en ook het verwerpen van de opgelegde academische traditie. Zoals ook de Vienna Secession, waarvan Gustav Klimt mede oprichter was en een groot voorbeeld voor Hundertwasser.

Om de omgeving van de mens en de inrichting van de ruimte zo aantrekkelijk mogelijk te maken, introduceerde hij het 'raamrecht' en de 'boomplicht'. Deze zouden de bewoners het recht geven de ven-

Activiteiten bij Kunstlocatie Würth

Rondleidingen op afspraak zijn altijd mogelijk. Aan een rondleiding kunnen maximaal 15 personen deelnemen. Er zijn meerdere rondleidingen tegelijk mogelijk. Een rondleiding duurt 45 minuten en kost € 40,- per groep. Een rondleiding dient minimaal 14 werkdagen voorafgaand aan het bezoek bij de museumcoördinator bekend te zijn. Zij zal het bezoek vervolgens schriftelijk bevestigen.

Würth kinderatelier daagt kinderen tussen 7 en 12 jaar oud uit met een opdracht die aansluit bij de lopende tentoonstelling. Een gezamenlijke rondleiding door de tentoonstelling en een nabespreking maken het Würth kinderatelier compleet.

Het onderwijs is van harte welkom bij Kunstlocatie Würth. Naast de mogelijkheid van een rondleiding wordt er per tentoonstelling een educatieve workshop ontwikkeld die voor verschillende leeftijden en niveaus op maat kan worden aangepast. Om het bezoek aan Kunstlocatie Würth laagdrempelig te houden, bieden wij deze activiteiten voor het onderwijs gratis aan!

Neem voor meer informatie over bovenstaande activiteiten en reserveringen contact op met de museumcoördinator.

Alle activiteiten van Kunstlocatie Würth zijn projecten van Würth Nederland B.V.